

Гордана Ђирјанић

ЛУДОРИЈЕ КРАЈ РЕКЕ СТИКС

БЕОГРАД, 2018.

Гордана Ђирјанић

ЛУДОРИЈЕ КРАЈ РЕКЕ СТИКС

КУЛТУРНИ ЈЕЛЕНИ

Душа од човека према мишљењу свих који га боље познају, и добар писац према мишљењу већине колега, Владан је радни век провео као школски библиотекар, а животни као самац и тихи господин.

Било је девојака, још како је било, само што никад није стао на луди камен, али је тачно и то да ниједној од њих није окренуо леђа. Једној, која је и сама нешто писала а сад има Паркинсона, двапут недељно доноси ручак из кафане; другој, која је била балерина а сад лежи непокретна, купује пелене; трећој, којој је артритис изобличио руке а некад је свирала виолончело, набавља вино и цигарете.

Као прималац пензијског додатка за уметнике, званог „национално признање“, уме да каже међу пријатељима:

– Сваки носилац такозваног признања је заправо Робин Худ. Шта ми радимо? Узимамо од оних који имају и делимо онима који немају.

А Владан познаје много људи – или је боље рећи да они њега познају – међу којима их је много који немају ништа, пре свега они негдашњи весељаци с којима је некад давно бекријао, мада је он и тад то радио

господствено. Његова је девиза да човек не сме стиска-ти шаку, јер кад је стиснута, не само што ништа из ње не испада него ништа не може ни да уђе.

Никад се Владан није много уплитао у политику, ретко ко га је чуо да изрекне неки суд о овој или оној личности или партији, али зато у часовима доколице, кад није у блиским односима са својом Музом, смишља вице-цеве, па их поклања онима које случајно сретне у својим шетњама, с озбиљним изразом лица какав је прославио Бастера Китона. Не полаже много на ауторство него више на ефекат, тако да слушалац често и не зна да ли је досетка из Владанове жетве или је само препричава, у својој верзији, са својом мимиком.

Многи су чули из његових уста виц о културним јеленима, али је остала непознаница да ли га је он сам и смислио. У његовој верзији, разуђеној и поучној, личио је на басну, с мноштвом гласова шумских животињица и њихових тлачитеља сурих медведа и дивљих свиња, и најзад једним громовитим „Добар дан“. Испрва га је причао, наравно, кад је могао имати политичко значење, али се испоставило да виц обухвата шири терен с обзиром на то да културних јелена има на све стране и у свим областима живота. Кад год налети на неког неотесаног или разметљивог коме су уста пуна културе, он гледа да се што пре измигољи, али зато не пропусти прилику да убаци једно „Добар дан“ када му није време, с нагласком на првом слогу прве речи, па ко разуме, разумео је.

Упркос угледу који ужива међу писменим људима, за Владана ће многи рећи „Скроман човек“, што у нашој средини значи нешто између врлине и недостатка;

некад то кажу полусажаљиво, иза његових леђа, некад отворено, у виду питања: А што сте ви тако скромни? Он врло добро зна да је то један вид уљудног ниподаштавања, али се уопште због тога не узрујава: његов једини одговор и на то и на све друге борилачке вештине у друштвеном опхођењу јесте његов чувени мудри смешак.

Увек му је било занимљиво кад види неке своје колеге како уносно тргују пуким податком да су песници или писци. Један од таквих је, у школи у којој је Владан радио, годинама био председник Родитељског савета, док год су му деца ишла у ту школу, уживајући статус сиве еминенције међу наставницима и другим родитељима, а као писац је био, благо речено – неартикулисан. Једног колегу је, опет, срео у чекаоници за лекара опште праксе, човек је био на реду пре њега, а кад је он сам ушао код исте лекарке, жена је још била под утиском који је на њу оставио претходни пацијент. „Културан човек, и велики песник!“ – рекла је трепћући и, као, жалећи што нема више таквих. Шта да јој каже, сем да потврдно климне главом уз благоћудни смешак: радило се о минорном песнику који у последњих тридесет година није објавио ниједан стих. Није му притом ни пало на памет да открије лекарки да и сам пише. Или на пијаци, где је повремено сретао једног брбљивца који је објавио пет-шест књига без славе и јада, али су му се зато сви закупци и пиљарице обраћали с „Професоре“. Десило се, не једном, да заједно купују кромпир, ротквице или јаја за истом тезгом, и бескрајно се забављао слушајући како сељаци третирају његовог колегу: „Право је задовољство услужити нашег чувеног

писца“ или „Каква част господине...“ ословили би га именом и тутнули му у цегер преко мере, и то од срца.

Живот је дуг, и имао је кад да види сличне појаве на разним местима, да би донео закључак: специфична тежина писца је у обрнутој сразмери с третманом који ужива у свакодневици, код брице, месара, продавца новина, келнера или службеника на шалтеру. Што је више признат унутар струке и међу анонимним читаоцима, то има мању потребу да парадира међу обичним људима, и обрнуто: што мање дело иза њега стоји, то боље пласира своје звање уметника. У случају да се дотични јелен појављивао на телевизији или у штампи – што је већ одавно реткост за писце – Владан би благоданом помислио да га је келнер или продавац препознао, али мала је била вероватноћа да је то тако ишло. Пре ће бити да се он сам помпезно представио, с тим што Владан никако није у стању да замисли тренутак у коме иоле пристојан човек може да превали преко уста: Знате ли ви ко сам ја? Па да извади из џепа књижицу или новинску белешку, припремљене за такве прилике, и бљуне своје звање закитивши га епитетом који засењује простоту. И уопште, зар у данашње време још ишта може засенити простоту, сем новца, поготово у друштву у коме високи државни службеник, и не трепнувши, каже за уметника да је џабалебарош?

Памти Владан она нека друга времена када је бити писац заиста нешто значило, кад је и држава подстицала стваралаштво, чинећи то, наравно, из властитог интереса. Може бити да је та претерана брига утицала да дође до ове друге крајности: закон клатна. Свестан тога да његова реч, као ни реч ма ког другог писца, не може

ни за јоту променити стање ствари, све је склонији томе да је види као природну појаву попут облака, ветра или понорнице, која пронађе или не пронађе одјек у сродној души читаоца. Шта кога брига, помисли тада, и треба ли неког да је брига за моју књију коју мора разлишати неки већар исцунен будућим књијама, док буде прелазио, с лелујавим сенкама страница, преко зелених слова у вечном љуљењу, и мораће шај већар да је прочиша и да најамеш научи скривене најеве, а онда, кад је склоји, мораће да је понесе у бездан своје соисивене сенке, ја исцо као песма, мораће и даље да остане прозиран и, љазећи на лејеш одуваних љаира, да се исцунуни звуцима и блесковима нових шекцова.¹ Све више верује да ће књижевност и опстати само тако, као тајно савезништво између писца и читаоца, уз неки повољан ветар, без других посредника за које се до јуче мислило да су незаменљиви а сад их нигде нема.

И нема потребе да ико изван тог савеза зна да је Владан писац; њему се то више него једанпут, а ово данас да и не говоримо, обило о главу.

Сећа се оног типичног случаја у Сремским Карловцима када се безмало унередио налетевши, као зекан у шуми, на културног насилника.

Тог благог пролећног дана је био отишао са својом старом другарицом Ђурђом на излет, да прошетају улицама племенитог градића чија здања чувају од заборава неке славне тренутке прошлости, и да ручају на обали Дунава удишући мирис реке. У касно поподне, пре него што ће кренути назад у Београд, одлучили су да

¹ Бранислав Прелевић (1941-2018), из књиге *Transparencia imborrable*.

купе боцу или две вина у некој од карловачких винарија. На препоруку случајног пролазника свратили су у једну од „најчувенијих“.

Велико, лепо двориште, све уредно као у сликовници, укључујући патуљке и офарбане колске канате испуњене мушкатлама. Пошто су мало сачекали, како им је руком показала нека жена извиривши кроз прозор, из куће је изашао старији човек и повео их ка винским подрумима на другом крају имања, не кријући успут своју мрзовољу због тога што су га прекинули у поподневном дремежу.

– Јесте ли се најавили?

– Нисмо – почела је Ђурђа да се извињава – опростите нам, али дошли смо из далека, из Београда, а чули смо да је ваше вино изванредно.

– Па, ваљда имате телефон у Београду – наставио је човек мангупским тоном, и додао преко воље: – Мени долазе и из Јапана, па се најаве.

Иако су већ били стигли на трем помоћне зграде која је крила тајне прошлогодишње бербе, Владан је био спреман да окрене леђа и оде, али таман кад је стиснуо Ђурђу за лакат у знак да то и учине, њој је излетело:

– Пред вама је наш угледни писац, нећете нас ваљда сад одбити кад смо вам дошли на праг.

Куку, леле и добога, помислио је Владан, видевши да је домаћину затитрао на уснама један покерашки смешак. Биће да је информацију примио као изазов, па проценио, на основу Владанове ситне грађе и говора тела које није било довољно испршено, да ће га добити као од шале. Није личио на човека који би миловао пуцад, резивао чокоте или газио зрело грожђе босим

ногама, већ пре на предузетника илити модерног газду. Свеже избријан и истуширан, у новим кожним клонпама, карираној кошуљи шкотских боја и фирмираном шушкавом прслуку, разметљиво је истурао заобљен стомак и склањао са чела косу, руком која уопште није била жуљевита.

– Господин писац? Свакако, свакако... А, знате ли ви нешто о винима?

– Понешто... – заустио је Владан, тек да не испадне да се надурио због неуљудног дочека, још не знајући да је то питање само манир хвалисавог винара како би истакао шта све зна а онај други не зна.

– Наши људи немају појма о вину, а сад га производи и Курта и Мурта. Ми не знамо да поштујемо оно што имамо, а карловачка вина, посебно бермет и аусбрух, била су некад равна француским, а ако ћемо право, још и боља, тражена на дворовима у Бечу, Петрограду, у Пешти и Лондону. А знате ли ви ко је донео лозу у Карловце?

Иако се винар све време обраћао Владану, као да је ту реч о искључиво мушким стварима, Ђурђа га је много пажљивије слушала, очекујући, ваљда, да ће сазнати нешто. Као универзитетски професор, она се није либила да отворено призна кад нешто не зна, не схватајући, у овом случају, реторичку природу питања.

– Не – завртела је главом искрено.

– Па, наравно, и мислио сам да не знате. Донео ју је римски император Марко Аурелије Проб.

Испричао је, затим, у својој верзији, као да је својим очима гледао, како су римски легионари пролазили кроз Срем, па, ухвативши тако залет у раним вековима, таман кад је Владан помислио да ће рећи нешто епохално

или барем занимљиво о вину, прешао на барона Раји-чића, а кад је већ поменуо племићку титулу, то га је од-вело до неког мађарског грофа који је једном био у Кар-ловцима и нешто рекао о карловачком вину. Гроф му је био шлагворт да проговори о Мађарима уопште, што га је, опет, одвукло у другу оближњу земљу и друго време. Свака дигресија напутила би га на нову дигресију, при чему се није враћао на оно о чему је започео, мада се једна поука, као црвена нит провлачила кроз све њего-ве сторије: „Ми смо некултурни, ми смо стока!“

– Кад сам ја био у Словенији тамо шездесетих, где сам радио у фабрици Горење, имао сам шта да видим и да упоредим. Нису ни они били богата земља, али су знали да поштују оно мало што имају. Њихово село је било као на слици: кућице окречене, цвеће на прозо-рима, сено уплашћено под конац... А ми смо овде по-слушали комунисте кад су рекли да је домаћин човек народни непријатељ, и све што је било вредно чувања презрели смо и уништили. Ево, у оној кући доле је жи-вела угледна породица; један син, школован у Пешти, говорио је пет језика, а комунисти су га прогласили за шпијуна, потом за малоумног, да би завршио као просјак, усран и упишан... Кога су још занимали уче-ни људи, и кога историја? А знате ли ви где се, у свет-ској дипломатији, први пут користио округли сто за преговарање?

Добитни одговор би свакако био да су то Сремски Карловци, али Владан је, после монолога који је трајао већ пола сата, добро разумео да нема везе да ли зна, не зна или погађа одговор на ту прозивку чија је једина сврха била да се разметљиво истакне необавештеност

саговорника. И заиста, не сачекавши да се неко од прозваних изјасни, а можда стрепећи да би му могли поставити какво потпитање о Карловачком миру, винар је наставио са својим „квизом“.

– Знате ли ви ко најбоље познаје вино? – Видевши да нико и не покушава да погоди, брзо је сам одговорио: – Изненадићете се. Данци. Они су врсни дегустатори и, за разлику од нас, права господа.

Повремено би Владан искоса погледао своју другарицу чудећи се њеном стрпљењу и изразу лица који је, заправо, подстицао винарево верглање, иако ју је он, нимало суптилно, игнорисао. Готово све о чему је започињао, у неким другим околностима било би вредно пажње, а овако је звучало као преслишавање лошег ученика, збрда-здоло, с погрешним побудама и манирима кабадахије.

И даље су стајали на трему, испред врата закључане винарије, а Владана је притискало из бешике, сад му је већ пригустило. Управо тад се на дворишној капији појавило четворо млађих људи који су затим прешли преко травњака приближивши им се на домет гласа. Газда их је све време пратио погледом, или је боље рећи – стрељао.

– Сачекајте! – довикнуо им је, на шта су они сели подаље, на дрвене клупице поред патуљака.

Као да има пред собом све време овог света и мапу света, стао је сад да се преслишава како ко пије вино, од Јапанаца, преко Француза, Италијана, Енглеза, до Американаца, не заборавивши Кинезе. Онда је почео да набраја амбасадоре који су код њега долазили, с детаљима који је требало да укажу на степен културе

сваког појединог, уз неминовне градације, што се, наравно, односило и на народе које су представљали, а Владан је, код бугарског амасадора који не само што је био неочекивано ишлифован него знао да користи непца за процену тврдоће вина и букеа, почео да се премешта с ноге на ногу.

– Ви сте ми неки много ћутљив писац – приметио је винар Владаново врпољење, које мора да му је сметало. – А ви? Шта ви знате о вину? – погледао је најзад у Ђурђу. – Хајде да видимо!

Церемонијално, као да отвара двери ризнице, откључао је врата собице-магацина где му је вино стајало у пластичним боцама.

– Да чујем вашу жељу...

– Ја волим каберне. Имате ли га?

Винар ју је дочекао на волеј.

– Вас не занимају домаће сорте, а дошли сте у Карловце – рекао је, па додао снисходљиво. – Имам, имам каберне.

Насуо је Ђурђи два прста вина, пружио јој чашу и наместио се да је гледа. Када је она попила, грохотом се насмејао, да би потом објаснио Владану уз један презриви смешак, као да тражи у њему саучесника.

– Кад неко овако попије вино, значи да нема појма о вину. Нити га је омирисала, нити отпила први гутљајчић који ваља промуљати кроз уста, него га је сасула у грло као воду.

Овде је Владану већ прекипело, а и бешика му је прскала од напетости, али таман кад је отворио уста да каже: „Господине, а знате ли ви да сте мојој другарици послужили вино у чаши за бермет?“, на вратима су се

појавили они купци којима је, ваљда, дојадило да седе у дворишту и чекају. Видевши их на прагу своје ризнице, винар се изнервирао: прекинули су његову главну нумеру у разрађеној представи дискредитовања госта.

– А јесте ли се најавили? – упитао их је срдито.

– Па, нисмо, али...

Газда им није дао да заврше.

– Не може тако! Најавите се, па ћете бити прописно услужени. До виђења!

Млади људи су се нашли у чуду, али брзо схвативши на каквог типа су набасали, окренули су се и отишли својим путем.

– Безобразлук! – прогунђао је винар, да би се одмах повратио из властитог напада осиноности и наместио на лице израз, као, посвећеног домаћина. – А ви? Шта ви волите? – обратио се Владану.

– Знате шта, ја ћу се упишати у гаће – намерно није изабрао културнији израз за своју преку потребу.

– Па, што не кажете, господин писац? Отиђите доле у кућу, моја жена ће вам показати.

Владан се више није враћао у винарију него је, по обављеној нужди, изашао на улицу да сачека Ђурђу коју је винар још добрих петнаест минута замајавао, да би јој напокон продао боцу вина и допратио је до капије.

– Добар дан! – довикнуо му је Владан с улице, па шапнуо својој другарици када су одмакли: – Веома културан човек...

Требало им је сат и по времена да обаве куповину, другим речима, да омогуће културном јелену да испуни своју поподневну квоту глагољивости и разметања. Све до Београда Владан је био љут на себе.